

## כתובת יוונית-שומרנית מלוד

מאת י. בן-צבי

בבית הנכות הממשלתי בירושלים נמצאת אבן מצבה קטנה, ובה כתובת יוונית, שנתגלתה לפני זמן קצר בלוד. הנני מכיר תודה למנהל מחלקת העתיקות על אשר הואיל למסור לי לבקשתי פרטים אחדים בדבר אבן זו, וכן מסר לרשותי את תצלום האבן והרשה לי לפרסמו ברבעוננו<sup>(1)</sup>. האבן הזאת נמצאה יחד עם ארון-אבן בשעת בנין שורת חנויות בחארט-א-שמאליה (השכונה הצפונית) של לוד, באדמתו של הג' עבד-אלחמיד מחמוד דרוויש, מזרחה לדרך שדה התעופה. שכונה זו בנוייה בקצה הצפוני-המערבי של הגבעה אשר עליה עמדה לוד העתיקה, ויתכן איפוא שכאן היה מקום בית הקברות של לוד הקדומה.

המצבה היא אבן גיר, ומידותיה: מטר אחד גבהה, 40 ס"מ רחבה ו-22 ס"מ עבייה (ראה ציור 1).

הכתובת מכילה שש שורות קצרות (השורה הראשונה אינה ברורה) בנות חמש עד שבע אותיות וזאת לשונה:

...|ΤΟΠΟΣ Η|ΤΡΩΝΟ|Υ] ΦΡΟΝΤΙΚ|ΤΟΥ ΟΡ|ΦΑΝΩΝ

שפירושה: "...מקום יתרונוה] הממונה על היתומים".  
האות האחרונה בשורה הראשונה אינה שלמה, ולפי מחציתה התחתונה יש לשפוט שהיא "Η". שני ה"Ο" שבשורה השנייה מצטרפים לפי הצורך לאות Ω. ה-N שלאחר אות זאת נראית ברורה, אם כי הקו המאונך משמאל אינו מחובר בדיוק אל הקו האלכסוני אשר לימינו. שאר האותיות ברורות, כפי שאפשר לראות בתצלום.

והנה המושג ΤΟΠΟΣ — מקום קבורה — ידוע מהכתובות היהודיות של יפו<sup>(2)</sup> ובית-שערים. המלה השניה ΗΤΡΩΝΟΥ, דהיינו הגניטיבוס של השם הפרטי יתרון או יתרונה. שם זה מקורו בכתבי הקדש<sup>(3)</sup>; ומתוך כך בלבד יש להוציא את המסקנה, שהכתובת היא של יהודי או של שומרני. ΦΡΟΝΤΙΚΤΗΣ פירושו מפקח, ממונה או אפיטרופוס. בכתובת שלנו מלה זו נסמכת ליתומים (ΟΡΦΑΝΩΝ). המושג אפיטרופוס על היתומים ידוע בקרב היהודים

(1) ראה לוח ב', ציור 1.

(2) עי' ס' הישוב: מקום יעקב הקפדוקי וכו', מס' 37 (יפו). ומקום אלקנה שם, מס' 39 (יפו).

(3) יתרון, מצאצאי אשר, דהיי"א ז', ל"ז; וכן מבני אדום — בראשית ל"ו, כ"ו; ודהיי"א א' מ"א.

בתקופת המשנה והתלמוד<sup>3</sup>. ברור הדבר כי מוסד כזה – אפיטרופוסות על היתומים – היה קיים באותה תקופה גם בקרב העדה הישראלית השניה, בקרב השמרונים. בעניין זה נשמר לנו מקור מעניין בכרוניקה החדשה של אדלר על הכהן הגדול אלעזר בן עקבון. המקור הוא בן זמנו של תיאודוסיוס השני, בתחילת המאה החמישית. ואלה דברי הסיפור: "זה הכהן אלעזר בן עקבון היו לו שני בנים, שם האחד עקבון ושם השני נתנאל, ואחותם מרים; ויהי כי קרבו ימי אלעזר למות ויפקוד על בתו ועל בניו איש בעל אומנה, ושמו מרפלינה..."; "לאחר זה מסופר ממש מעשה רומן על האפיטרופוס הנ"ל שרצה להשיא את מרים לבנו, אולם מרים מאנה וברחה ממנו ונישאה לאהובה, בנו של חרט או חרש עץ בר שפון.

ברור הדבר שבעל אומנה זה אינו אלא אפיטרופוס של יתומים, וזהו תרגום המושג פרונקיסטיס היווני, ולא עוד אלא שזה מזכיר לנו את המבטא המקראי: ויהי אמן את הדסה (אסתר ב', ז') כאשר היתה באמנה אתו (אסתר ב', כ').

יש עוד לברר את השאלה האם המצבה היא של יהודי או של שומרוני. בשאלה זאת מכריע השם יתרונה, או יתרנה, שאינו מצוי אצל יהודים אחרי תקופת המקרא, אך לעומת זאת מצוי הוא אצל השומרונים בתקופות מאוחרות. כך מצאנו בתולידה השומרנית את השם: נבונה בן יתרנה בן מרחיב דמן עדן בן מוסף וכו'. ואלה שמות בניו: יוסף, ועבדה, יתרנה ומנשה; והלאה: אב יתרנה הוא אב לכל בני צמח, ותלימה (אחיו) מנשה הוא אב לכל בני יתרנה. לתקופה זו שייכים גם: זהר... אבי יוסף, המתקרי צר מצא ואמיר קבצה... ושלשת אחיו... ואבי יוסף הוא העקר לכל בני קבצה. היות וידוע שצר-מצא (אבי-יוסף) חי בימי מחמד, יש להסיק שהשם יתרנה הנזכר בכל הקטעים הנ"ל שבתולידה אף הוא מתקופת הכיבוש המוסלמי (המאה השביעית לספירת הנוצרים).

לאחר זמן מוצאים אנו בכרוניקות השומרניות את השם אב-יתרנה במאה ה"א, והוא נכדו של אב-חסדיה שהיה בליש מן כל דיארי פלסטון היינו בלש או קצין גבוה הממונה על כל תושבי פלסטין; הכוונה היא כאן בראש וראשונה לרמלה הידועה במיוחד בשם פלסטין, אולם יתכן שהמכוון הוא לכל המחוז. בתקופה מאוחרת יותר מוצאים אנו את השם אברהם בר אמונה אב יתרנה

(3) עי' גיטין נ"ב, ע"א על אפיטרופסי ילדים שמינום בית-דין. ואשר למונח היווני עי' בס' הישוב, ערך יפו מס' 25: לחזקיהו בן איסה המפקח (φροντιστής) (=לאפיטרופוס, למפקח) וכן איסידור... ולוליאנוס המפקחים, שם, יפו, ע' 177.

בש' 1214; ושוב אחר זמן ב"קולופנים" ובתשקילים של כתבי-היד השומרונים, כגון צדקה בן יעקב דמבני יתרנה בש' 1484; אבי עזי בן יוסף דמבני יתרנה בש' 1496; צדקה בן נפוש אללה דמבני יתרנה בש' 1532; ויוסף בן יצחק דמבני יתרנה בש' 1578 — בספרו של פון גאלף. הדוגמאות המובאות דיין להוכיח כי השם הזה שימש בפי השומרונים מזמן קדמון עד זמן מאוחר. במקום אחר (כספר השומרונים, ע' 95) כבר כתבתי כי לפני הכיבוש המשלמי ישוב שומרונים גדול בלוד ובסביבותיה (אבולפתח, ע' 179). שם גם חוויתי את דעתי, כי דברי המדרש על צרי יהודה (איכ"ר על הפסוק צוה ה' ליעקב סביב צריו): "לוד לאונו" מכוונים לשומרונים שישבו בלוד, ונטרו איבה לשוב היהודי אשר באונו. ראייה נוספת לשובם המאוחר של היהודים באונו עד סמוך לכיבוש עיר זו בידי הערבים תמצא במאמרו של הר"ש. אסף בידיעות ז', חוב' ב', בו הרב מפרסם את הקטע החדש מהגניזה ודן על חורבן קהילות יהודיות, במיוחד על חורבנה של אונו — צרתה של לוד.

על יסוד כל הדברים האלה הנני רואה בכתובת לוד זו שריד נוסף, המאשר את קיומו של ישוב שומרונים ביזנטי קבוע בלוד — עדה שהיה לה בית קברות וגם מוסדות ציבוריים, כגון אפיטרופוס על יתומים, המעידים כי היה זה ישוב מושרש ומעורה בלוד ובסביבתה בתקופה הביזנטית.

## תבליט יהודי מבית-שאן

(לשאלת המחחה כסמל יהודי)

מאת מ. אבי-יונה

התבליט הקטן שתצלמו נדפס בזה\*<sup>1</sup>. נמצא במקרה בחלקה המזרחי של העיר בית-שאן ונרכש ע"י בית הנכות הארץ-ישראלי<sup>1</sup>. הוא חרות בעצם רכה. ארכו 96 מ"מ רוחבו מלמעלה 45 מ"מ, מלמטה 35 מ"מ. עביו מ-3 עד 8 מ"מ. עביו המכסימאלי הוא בחלקו התחתון, שם מתרחב הבסיס כדי חצי-עגולה. כפי הנראה שמש התבליט קישוט באיזה כלי-עץ, אולי קופסה קטנה. בכל אופן הוחלק גבו למען אפשר היה להדביקו אל שטח חלק. הבליטה העגולה בחלקו התחתון מראה שהבתליט עמד על רפפה קטנה. צדי תשבץ-העצם מהוקצעים ישר ומצד ימין חוצה שפת התבליט את קנה-המנורה; יש להניח שהיו עוד חלקי תשבץ-תבליטים משובצים מימינו ומשמאלו של החלק המתואר בזה והם השלימו את החסר; ואולי הלוח שלפנינו הוא רק חלק של תשבץ גדול יותר.

\* ראה לוח ב', ציור 2.

(1) המחבר מודה למנהל מחלקת העתיקות של ממשלת ארץ-ישראל על הרשות לפרסם כלי זה.